

ԿՅՈՒՆՈՒԹՅԱՆ ԵՆԻՆԵՆՈՒ ԲՈՒՎՈՐԵՆԻՆ ԿՐԵՑ

(Հարուստ-իտալ)

Չ.

ՈՒՄՎՈՐԵՆԻ ՄԱՏՅՆԱՎՈՌՈՒԹՅՈՒՆ

Թերեկ մարեմբոս-իմով բացատրութիւն շատերուն ականջնս, որք իբր մտացածին ինչ նիստերով Ռամկական գրականութեան, նստք վայր ճառերն՝ եղբերակաբար լիցոյ խոսելու հարցաբնի համարին։ Այս կարծիքն անտի կը ծագի, որ շարք ճիշդ տեղեկութիւն շունենալով նախնեաց ուսմորին բարաւոյ յորինեալ գրուածոց վրայ, — զոր կամ ի կարգ դրարար քրոջ կը դասեն եւ կամ ընդ Տակառուին արդի Տայերէն գրուածոց Տեա կը նշոյնաընեն, — աւսմորին գրուածքն անուար կ'իմանան միայն Արարի, Երեւան, Ալեքհ-լարեով... եւ ասոնց նման քանի մի անդամակ գրութիւնք։ Այսպէս անկաւարց միայն ծանօթ է գրութիւնն այս միջին ճիւղի հոյ գրականութեան, որ մեր հին (գրարար) եւ նոր (արդի) լեզուին միջին օղակ կը կազմէ։ Բայց իրոք և արեւմտեաց կայ այս երբորը (միջին) ճիւղը, որ կարծուածն ընդարձակ է, եւ ըստ բաւականին Տեսաբարական. — Աերջին 6—7 (ԺԲ. — ԺԷ.) շարքս մէջ թեպէտ գտնուած են ոչ սակաւք, որ իւրաքանչիւր ժամանակի գրարարով գրած են, բայց բազմապէս անկորին կամ ասմկանաւն բարբառով գրուած են։ Արդ ասոնց գրուածոց մի մասը պահուած է, եւ այս է՝ որ Ռամկային մարեմբոս-իմով կը կընէր։

Թէ ինչպիսի ընդարձակութիւն ունի աւսմական մասնագրութիւնն, յայտնուած պիտի տեսնուի՝ երբ հետզհետէ հաստատուին ձեռագրաց գրատար հասարակոյթի օրինակ որ ցուցաբեր։ Տարակար շունչեր որ անոնց մէջ բաւական բազմապէս պիտի երեւան ուսմարարաւ գրութիւնք, մանաւանդ ի՛նչ է ի նոյն կարգ դասեր նաեւ. աւսմականք գրարարներն, որ այնչափ բազմաթիւ են ի յետին զարս։ Անշուշտ մեծ զարմանք պիտի պատճառէ տեսնել — Թոյ զայլ ամենայն ճիւղը գրականութեան օրոք եւ բազմաթիւր ունի իւր շարժար թուով երեւեցուցիչն — զանծ բազմութիւն թճշարանաց, որ ժԲ. զարեն սկսեալ մինչեւ ԺԶ. զար յորինեալ կամ թարգմանեալ են, բոլորն այլ աւսմական բարբառով։ Հիմնեալ մեզ ծանօթ հասարակոյթի վրայ կարոյ ընդ հաստատութիւն չկայ ձեռագրաց գրամարութիւն, թէն չըստ շատ հարուստ, յորում չըստին թճշարանութեան վերաբերեալ գոնեայ զարմ մի աւսմական գրութեան, թէ որոջ հենցմանք զարմ են թէ անանուն, է որ ընդարձակ է մեծահասար որ եւ որ համառու, ըստ մասին համարել թճշարանութեան վրայ եւ ըստ մասին այս կամ այն անունին ճիւղին վրայ, մինչեւ անասնաբարութիւնն իսկ աւել իր յասուել գրութիւնն։

Ասոնց վրայ պէտք է յաւելուլ նաեւ սաս անդ յիշատակեալ դրերն որ ցայժմ չեն գտնուած։ Ի մէջ այլոց կայ յազգային մասնագրարանի Գորարեւ ձեռագիր մի, որ ինքնին իսկ նոր ցոյց մի է ի հաստատութիւն սացելոցս՝ իրելով Գրարան-իմով անունն։ Արդ այս ձեռագիրն մէջ էր յիշատակուել երեք զիրք թարգմանեց տրուած էջերում։ Աճառակն ձեռագիրն, որք մինչեւ ցայժմ չեն յերեւան կրած։ Աճառակն ձեռագիրն իտարն՝ իւր այս իրատիկն այլ ի Տեա արդարեւ չի՛նչուն է մասնատուել էր դրած ի նոյն իմաստասիրացն Պարոնց, զորք թարգմանեց էջերում թարգմարն չկայ յորժամ սգանց ու՛րեւասան հարգը հենցելով ի վրայ թճշմունչն

«Սուլանին եւ կոտորեաց եւ սպառեաց զաննեանն, եւ «զնայ մեծաւ պատով ի Պարտաւ սու հոտը խոյնխոյնս «եւ մեծ պարգեւեք դարձաւ. եւ իմաստար որն սարս «կաւալ Ստեփանոս անուն գտեալ սու կայսրն որ պիտակաբար ազգի զիր են լեզու ուսեալ նման ասուցի պիկիստայիցն, եւ ոչ կայր զիր որ առ նոյնց ոչ գտաւ «ներ. եւ նա սիրեցեալ եղև. ի Հայոց թագաւորն վասն «Տղոր գիտութեան, եւ ինքեաց յարցայնն եւ աս «Թարգմանել երեք զիր վասն յոյ պիտակաբար եւ վասն «Ինչ ինչու. եւ վասն սիրտան եւ լատի պոլեոսին, եւ «երեւել ի Հայոց պատկարս։ (Տես Բագմատի, 1867, էջ 354, Դրան.։ Տես նաեւ Սրտան, էջ 487, Դրան. և.)

Արեւն այս պահուած եւ կամ ի մեր ծանօթութիւն հասած մասն աւսմական մասնագրութեան յափար որ ընդարձակութիւն ունի. բայց կարծեց չընք պիտիք ի՛նչ է հաստատեց որ ասոնցմէ զստ կան այլ եւս նշոյնակն գրութիւնք որոջ ցոյցը թէնն իսկ գալ անու թեան վարարարու ծանկեալ է։ Այսմ համարեւ ըստ համար չեն պակիր օրինակներ, որոջ մին միայն յիշատակեց. Բասն ստիք ի յասու օլ որ զտեք կամ կ'երեւակայիք Արեւոյ Արարի եւ Միւթարայ Գոնի Գրատարութեան ցոյցութիւնն, որք այժմ արեւմտեաց վերան կրած են, եւ ասպիկն հաստատուած իսկ։ Արդ մի կարոյ է հաստատել թէ նոյնպիսի են թեան կարեւորագոյն գրուածքն վաս թարեալ յակնեան ուրեք փուշով ծածկուած, որոջ մասար կամ հնարար ժամանակաւ նոյնպէս աշխարհածօթ իննեն ոչ միայն բազմակ այլ նաեւ անխուսեղ է նայելով գրութեան հնգարարութեան՝ որ ի վերջին ժամանակ արեւմ է անն կոչմ՝ կը ստարի զայնպիսին գտնելու. եւ ի լոյս անելու։

Դառնալով ի կարգ բանիցն, կը զըսուցէր թէ որչափ ընդարձակ է աւսմական մասնագրութիւնն, նոյնչափ ալ Տեսաբարական է։ Մտաբար թեան արժանի է մանաւանդ այն պարագայն որ նիւթ թեան աւելն պէտեսութիւն ունի շան զարբարն մասնագրութիւն, բովանդակելով զանազան ուսումնական եւ բանասիրական գրութիւններ թէ հեղինակօրէն շարագեալ եւ թէ թարգմանօրէն անաստարիւլ։ Արեւն ասպիկն ասմկօրէն գրուածոց նիւթերն են՝ բժշկական, մշակութեան եւ անասնաբուժական կամ տնտեսական, պատմական, օրենսգրական կամ դատաստական, արքունական... Եւտոյ եւս յընթաց ասպիկն մեր կ'ընէն նոյնպիսի նիւթոց վրայ, միանգամայն բանասիրական եւ բանաստեղծական գրութիւնք, երգք, տաղք, վէպք, սուպք, անասպէքք եւ նմանք. ըստ մասին ասմկօրէն եւ ըստ մասին աւսմականան, տնտեք արձակ եւ տնտեք ոտանաօր։

Այսու շնոր տեք բոլը թէ աւսմական մասնագրութիւնն աւել կարեւորութիւն ունի շան զգրարարն. քան ինչի։ Այսչափ միայն կ'ուզէր իմացնել որ ինչպէս աւսմկօրէն բարբառն թէն էր զեղեցիկութեան եւ ճիւղութեան կողմանէ զարարներն շատ ստորին՝ ունի իւր յատուել վայնեցութիւնն ու ձեռաշարութիւնն, նոյնպէս նիւթոց զանազանութեան ու պէտեսութեան հայեցմանը՝ ունի աւսմականութիւն, յորմէ զուրկ է զբարբառն։ Եւ թեպէտ այս աւսմկօրէն քրոջ՝ մանաւանդ ի յետին ժամանակս յորինուածներեան՝ մի մասն չի կրնար ձայնել ճաշակի եւ ընտիր բանասիրութեան զեղեցիկ օրինակ համարել։ ասկայն եւ ոչ իսկ բարբառին խոսան եւ ասանց կարեւորութեան է, ոչ միայն զպայնոցս համար եւ լոյ լեզուաբանական նկատմամբ, այլ նաեւ օտար բանասիրաց եւ ուսումնականայլ այլեւայլ հայեցմանք։ Այս ասացոյց կրնաք

Համարիլ նոյն գրութիւններն ոմանց յեւրոպական լեզուս թարգմանուիլն, զոր յիւրաքանչիւր տեղն կը նշանակենք ի կարգին:

Այս ամենայն կը ցուցնեն թէ ուսմական զբախումք ենք վրայ ճառարն՝ ոչ էթէ եղէրուստը զի կամ անգոյն եւ մտացածին եակաս կը զբաղի, այլ իրականութեամբ, այնպիսի իրականութեամբ՝ որ արժանի է լիով ուսումնասիրելու:

Գրութեանս սահմանաւոր շարին ու յատուկ նպատակն ինչ ներքեր մեզ ընդարձակօրէն եւ մանրամասն խօսիլ բոլոր ուսմօրէն մտտերնագրութեան վրայ, թուել մի առ մի ամեն ուսմագիր Հեղինակներն, ի մէջ բերել բոլոր գրութիւններն: Եթէ էլ իւրաքանչիւր Հեղինակին կամ գրութեան վրայ հաստատ իսկ տեղեկութիւն տայ, քանի մի սակաւստ օրինակ յառաջ բերել կամենայիք, շատ աւելի կ'ընդարձակէր գործս քան զոր դիտած ենք: Մասնաւոր զի կանանեւսը սակաւ այնպիսի գրութիւնք որ մեր նպատակն չեն ճառարն, ստորակին պարզ բացատրութիւններէ ի զատ՝ նոր ձեւ կամ յատուկ ստացուած շրջանդակելով, ուր մեր գլխաւորաբար դիտածն է ինչպարտական մասն բարբառոյս, որուն բոլորովն անօգուտ են յիշեալ գրութիւնք՝ զարկ գտնուելով ուսմօրէնի սեպհական վայելչութենէն: Ո՛ր թողուցէ եւ զայն զրթթէ սեպհական զժողարութիւնն՝ որ ընդ առաջ կ'ըլլեր այլպիսի ձեռնարկութեան՝ ի մէջ ամենուն վրայ տեղեկութիւն տրուելու եւ թէ իւրաքանչիւր գրութիւն ի ձեռնին ունենայու: — Ամենանմօթ թէ ինչ ուսմական գրութեանց շատ փոքր բաժինն է լինել եւսած և ոպան գրութեամբ, անհասմանս մեծագոյն բաժինն անստիպ մնացած ըլլալով արխաջիս ամեն կողմերն զիր ու ցլան սփեռալ: Իսկ թէ՛ որչափ գժուարին է այս վերջնոց վրայ լոկ տեղեկութիւն տառնել՝ թող թէ օրինակն ստանայ, անոք միայն դիտեն որ տախթ ունենան եւ փորձուի:՝

Թէ՛ մեր գրութեան նպատակն եւ թէ՛ վերոյիշեալ զժողարութիւններն առաջի սաջ ունենալով, արդէն իսկզբանէ ծանուցած ենք լիովն տեղեկութեանց ուսմօրէնին լիարար գրագիտութիւնն յօրինել: Ուստի եւ այս մասն գրութեանս այնչափ ինչ միայն պիտի բովանդակէ ուսմօրէնն անտեսագրութեանն՝ որչափ կարող եղած ենք հաւաքել եւ որչափ մեր նպատակին համար կարելու է: Ասկայն եւ այնչափ մարտնչական ենք լիովն տեղեկութիւն տալ հայ զբախումքեանս այս ծիւղին վրայ: Գլխաւորաբար ուշագիր եղած ենք այնպիսի օրինակներ մէջ բերել, որ անոց ամբողջութեան մէջ յերեւան իլլեն ուսմօրէն բարբառոյս ամեն յատկութիւնքն, պայծառ տեսնուին համարեն առնակութիւնքն ու պահատութիւնքն, վայելչութիւնքն ու տեղեկութիւնքն:

՝ Բերենք ի մէջ գանգատարն՝ զոր խոցեալ սրտի կէտէ յայտ՝ մասն այնբարձուսէ Մատենադար մի: «Աստուծոյ եւ ինչ մի իրեն պարտքն ի գիտութիւն եւ ի ստեղծման աստուծոյ դրաց, զոր անի ունիլ բաժնեզոյն սոսն զեղեկաց եղանիլ զի եւ ոմանց զբարն, եւ այլք՝ «ման իմէն ետաւ ինչ: Ծարարաբար ծանկնիցն զանասն «եւ զՏեղեկման մտտերն, եւ ուր անկարողէ յառաջ «որ ինչ գտանել յիշատակս պիտասի՝ այնքան պիտուի թողն ընդգծ՝ փակեալ էր, զի եւ բայցն անգամ գործնան «աւելորդ վարկայն: Սխառան: Թ: Էլ ԺԱ. Երան:

10.

Այլ ցանկայիցք՝ հետեւելով սովորութեան զբախումքեանց՝ ոչ միայն ժամանակագրական կարգաւ գտնուողիլ մտտեպայիրեն ու մտանաւորութիւններն զոր յառաջ պիտի բերենք, այլ նաեւ զանազան ժամանակի միջոց բաժնել ուսմօրէն մասնաբաժնութեանս բովանդակ տեսողութիւնն: Բայց գրութեանս առաջին փորձ մ'ըլլալով եւ մասնական ինչ, եւ ոչ էթէ լիարարութեամբ գրագիտութիւն, բաւական կը համարիլ լոկ ժամանակի կարգաւ առանձին առանձին ճառել հնազոյն եւ նշանակութեան արժանի գրուածոց վրայ՝ մինչեւ ցծ.Ջ. զար, ըստ սնոյն եւ ըստ նիւթոյն մէջ ընդ մէջ զեանցելով անյայտ ժամանակաւ գրութիւնքն: Իսկ յեանազունաց վրայ կը խօսիլք խմբովն, եւ այն՝ որչափ մեր լեզուագիտական հետազոտութեանց համար կարեւորութիւն ունին:

Այս կերպի ընտրելուս գլխաւոր պատճառաց մին է՝ քանի մի հնազոյն եւ նշանաւորագոյն գրուածոց ժամանակին անորոշութիւնն զոր ակնարկեցինք: — Ուսմագիր Հեղինակութեանց կամ թարգմանութեանց կան սմանք՝ որոց գրութեան տարին իսկ ճշդիկ նշանակեալ է, կան այլք՝ որոց ժամանակն մերձաւորապէս կրնայ խնայուիլ, նայելով Հեղինակին կենաց միջոցին եւ կամ գրութեան առթին եւ պարտաւրայց, բայց կան նաեւ այնպիսիք՝ որոց ժամանակն անորոշ մնացած է, անձանտօթ ըլլալով Հեղինակին կամ թարգմանչին անունն:

Հին գրութեանց անոց ժամանակին այս անորոշութեան, եւ այլ գրութեաննակին վրայ լիւսն արգահութեան պահատութեան պատճառաւ, դժուարին է ճշդիկ եւ որոշակի սահմանել ինչ էրրիկներ եղած է այս կերպ գրութեանց, ով զառանջին ձեռնարկած է ի նոյն: Արդարեւ անս անոց ակնարկեցիցք թէ ըստ մեր տեսլութեան՝ ԺԻ. զարուն Երկրորդ կէսն կրնայ գրուիլ իբրեւ ժամանակի սկզբնագրութեան, նոյն բունն արդարեւ մեր ձեռք հասած ամենին հին բունն ուսմական (եւ ոչ լոկ ուսմականաւ) գրութիւնն՝ որոյ ժամանակն զէթ մերձաւորապէս որոշ է, եւ հնար չէ կատարել յերեւել ձգել: Բայց ով կարող է համարանկ վերել թէ անկէ յառաջ չկային նոյնպիսի գրուածք, երբ կր գտնուի ակնարկութիւնք եւ յիշատակութիւնք իսկ գրութեանց կամ թարգմանութեանց, որք նայելով հանգամանաց ժամանակին եւ անձանց հաւանաբար ի ուսմական բարբառ ըլլալու են: Եւ միթէ կարելի է բոլորովն անոց համարիլ այնպիսի գրուածն՝ որ մեր կարած ժամանակէն գրութիւն երկու զար յառաջուն վերջնագիր կը կրէ:

Միեւնիք Հեղանք, որ ԺԻ. դարուն երկրորդ կիսուն կը պայտասնար, նոյն դարուն վերջերն մեր տարակա թոշկական գրութեան Էլաստիկութիւնն մէջ կ'անարկէ թէ իւր ժամանակը կային զանազան բժշկականութիւնք հայ լեզուաւ: «... Արժեքայ, կըտէ, սի զգրութիւն Արտաբաշտ, Գարսից եւ Հինգնացոց: ՏՃԵԹ լիւթեցուցն որ առ նոսա որոց՝ զի ունիլ պարտաւոր բժշկութեան լի եւ կատարել ըստ առաւին իմաստան, այս կընէ զմախարկութիւն, որ է իմաստ եւ վարդապետութիւն բժշկական արուեստի: «Իւ է Հայ բնաւ ոչ գտի զվարդապետութիւն եւ զիմաստ նախադիտութեան, այլ զառանձն միայն, եւ

«այս ոչ ըստ կարելի եւ լի, այլ համարս եւ իմաստով»
«տարի եւ անդի հաստատու յայնչապէս կըլայ եւ ի Կոյս»
«յայնչապէս»:

Այս ուրեմն ի կէս ժր. գարու կային բժշկական թերութիւնք որոց համար կարող ենք ասել հաւանական կարծեալ թէ ամսօրեան էին, ինչպէս առհասարակ ամէն նոյնպիսի գրութիւնք յայտը ժամանակին: Բայց ո՞ր է լիւրջ ստուգութիւնք կամ մասին. եւ ո՞վ էր համարակնի հաստատակ կամ կայող և այսպէս ցանկն թէ գրարար չէին: Կարե՞՞ որ իր յարգութի որչափ կի ճիշտ տայ, մնանաւոր եր կը խրհրհրած: որ էթի թէ Միկիթայ անցնաց հայ բժշկական գրութիւնք առհասարակ բարդաւով էին, ենու՞ պիտի անուշտանք իւր Յատարարանին վերջին թէ Սլարի զոս գեղըզ և աստակ բարդաւով ո՞ր որպէս թէ է նոր ինչ կեպ գրութիւն ևնան արհամ, որոջհետեւ նոյնպիսի գրեցոյն սովորական ինչուն արեւն միջոցով կամ աստի. ընն լեզուն էր: Եւ թէպէտ այսմ կրպ պատասխանուի որ էթի այդ պատճառ գրութիւն ունենար, կը հետեւեր թէ նաեւ միեւե զր. գարու կեան գրեպ բժշկարան գրարար էին, զան ոչ ի կէս նոյն գարուն այլ ոմն մասնեացը բժշկարանի (Սիւրբազար) միեւեւնոյն կեպի կը խոսի իւր գրութիւնն աշխարհարարու կամ ամսօրեան յորինելուն վայր: — Հանդերձ այսու ամենայնէւ Հերացի բժշկագիտին յիշած քրոջ աստիական եւ ոչ գրարար լեզուաւ ըլլան ի ստանար լիւրջ ստուգութիւն: այլ միշտ հաւանականութեան ասցանակն մէջ կը թնայ:

— Դրենք արտ Սմբարյակայի իսոզն՝ որ ինքնին իսկ բաւական հետաքրքրական է, եւ մեծ լուսնորութիւն կը տայ աստիական գրութեանց լեզուին խառնակութեան վայր: «Եւ այլ միջնէր թէ էր եղաւ այս սպիտակ աշխարհարար. եւ այս գտնե երբ պատճառի: Առաջին այն է որ ամենայն մտքը ճիշտական չի կարելի պարտաւ եւ կամ արտասին գրանք որ զայս իրթին րաներս յիմանաւ. այնոր համար եղաւ աշխարհարար: Եւ սերկու պատճառն այն է աշխարհարար լինելոյն որ այլ արարեր խառնեցաք, որ մեր ի աստիանց բառն դասք, սեւ պիտան էր այս բառեր մեզ զան տանկանց աստ սծուան աստիան համար, Եւ երբ պատճառն այն է որ կայ ի այս գիրքս յարպտիկան է պարսկերեն եւ սհուններն եւ թուրքերն, այնոր համար որ այս գիրքս որ յայլ լեզուէ փոխել է, այնոր համար շատ բառեր կայ ի այս գիրքս, եւ աշխարհարար: Եւ թէ Աստուան յառնէ ի քրոջ միջնի (նոյնը, յաւելցնելք) արտգրեցին, որ զեն որ գժար բառ կայ հայ լեզուս պատճառ, զի որ կարգացողն է գիրար համեմայ եւ սուսանոց գիրութեանն աստին, եւ իսկի ի Ժածուկ սիրք չի թնայ եւ յայտնի կամբն Աստուծոյ: —

Ըստով վերջով պատճառարանութիւնս, կը անը, որոջհետեւ մեր խոյնն աստ ամսօրեան գրութեանց սկզբնաբարութեան կը ը ժամանակն վայր է, եւ ոչ էթի կանխադրոյն քան ըլլիկարք ամսօրեան գրութիւն գտնուելուն եւ չցունուելուն վայր: — Երեսն եւս թէ այսպիսիքն ըլլաւ որ իրք ամսօրեան բարդաւով յորինուէն էին իրք յառաջ բժշկարան այն միայն քուցուան կըլար թէ զր. գարուն յառաջ եղան և սկզբնաբարութիւն ամսօրեան քրոջ. իսկ ճիշտ ժամանակ նոյն սկզբնաբարութեան միշտ անորոջ կը մնար, ինչպէս ինքնին յայտ է:

Հերացի բժշկագիտին ակնարկածներն աւելի հաւանականութիւն ունի հուրութեան եւ մեծաքոյն հուրութեան այլ բժշկարան մի մասնաբարանի Ս. Վարդապետ գաղափարեւ թ. Գ. գարու վերջինն, որ իրք եւ արեւմտեք աստիական է, եւ Սլարից կը կրէ, կըլուսի ի «Պատմ. Հայ. Գրք. (Հտ. Ա. 654), Ինչպէս՝ ըբ Գիտիսի սէ ի Գճի (այս ինչ յարեթիք) լիւրջ է հայն ի Ժամանակս պայմաւ Ռաֆայելի շայտը Գիտիսի: Եւ նոյն բժշկարան կը յիշապատուի նաեւ Հայոց (Բագմալուկ, 1881, էջ 33 եւ 34.) ուր կը համարուի թէ Գագիկ սհաւանա կանարար Գագիկ աստիկն էր, որոյ թիւսնորութեան ժամանակն է 990—1020: — Այս մեր Սլարիանարանին մէջ հին բժշկարան մի գրեպ ի թիւրին Պ21: և 1438, զոր անմը ոչ անման կը համարին վերջիլիւնոյ:

Յայտնի է թէ այս եւ այսմ նման գրուածոց վրայ պիտի խոսքն ի կարգին. բայց որոջհետեւ ասնը ընծայուած հնուութիւնն ամեն կտակածն ապահ եւ լիով ապացուցեալ չի կրնար համարուիլ սակաւին, անոր համար բոս մը առ այժմ անորոջ կը թնայ անոց գրութեան ժամանակն եւ հետեւաբար ամսօրեան ժամանակն գրութեան ճիշտ սկզբնաբարութեան ամսօրեանին ինչորոշ, զորոյ լուծուան իր թողուելք ապագային կամ քան զինք հնուարունից:

Այս ամենայն նկատելով, եւ առաջեւ աչաց բերելով Մեծարդեան նշանաբաց զիւտին նախընթաց հայերեն գրուածոց մասին ասարածեալ զըլլաններն, էթի չըսենք առաստիկներն, — ենթադրելով հանդերձ զհարաւորութիւն նա մասնաբաց զհաստատականութիւն վերջիլիւն կանխադրոյն աստիական գրութեանց, — կը կապուինք իրականութեան, եւ կը սկսինք խոսիլ թ. Գ. գարու կիսին ի վեր յորինեալ կամ թարգմանեալ ինքնակայ աստիկներն գրութեանց վայր, որոջ ժամանակն նկատմամբ չի կրնար տարակոյս համուիլ: Եւ այս՝ այնչափ առաւել իրական, որ այն ժամանակն յառաջ համարեալ գրութիւնք, էթի արգարեւ այնչափ հին են, մնայած եւ իրեն իրզիցեալ չունենալով անընդհատ յալըարութիւն:

(Հարձակելի) 4. 2. 8.

Գ Ր Ա Վ Ա Ն

Ի Թ Ի Ս Կ Ը Ս Ե Ս Գ Ր Վ Ե Կ Ն Ի Թ Ի Թ Ի Ե

(Հարձակելի)

Գրարիկ Ստղագիտանց:

Ո՞վ չգիտէ թէ ինչ մեծ դեր կը խաղայ թատեր հանրական կրթութեան գործոյն մէջ, իսկ թատեր պահպանող բեմական գրուածներն են: Հետեւաբար որպիս յալող եւ նպատակի յարմար են այս վերջիններն, նոյնչափ կը զարգանայ եւ օգտուեալ կը լինի առաջինը: Հաստակարար կը մնար մեր այս տեսութիւնը Ռուսահայոց Գրականութեան վրայ, էթի անմասնով թողուի մեր ընթերցողներին Ռուսահայոց անուանի թատերադերձ — զԳարիկէ Ստղագիտանց:

Ոչ մի բեմական գրուածոց հեղինակ, ոչ արեւելեան եւ ոչ արեւմտեան Հայոց մէջ, յառողմ է ներկայացընել Ժողովրդական կեանքն իւր պարտ: Չայից մէջ այն ճշգրտութեամբ զոր Ստղագիտանց իւր կատակերգութեանց մէջ պատկերացուցան է: Մեր ապագայ սերունդը պիտի բազմայ սուսանալիքով մեր ներկայ կեանքը. եւ որպէս զի առիթ շուանք նոյցս ողբալով՝ մեզ ժամանակակիցացս նման, թէ նանկից այնչափ անհոգ եղեր են իրենց շղկապար գիտելու, որ ոչինչ նիւթ են թողեր սուսանալիքը: — մենք բայց ի բուն ուսմանական ոգով գրուած վիպասանութիւններէ, պետք է որ ունենանք մեր բնունական կեանքը, մեր զանազան աստիկարաններն իրարու յարաբերութեանց եւ մեր բարդաբարութեան աստիկներէ մէջ առտիմանաբար աստ ընթացքին ճշգրիտ եւ հարապարտ նկատարութիւնք, պատկերացած թէ մեր եւ թէ մեր